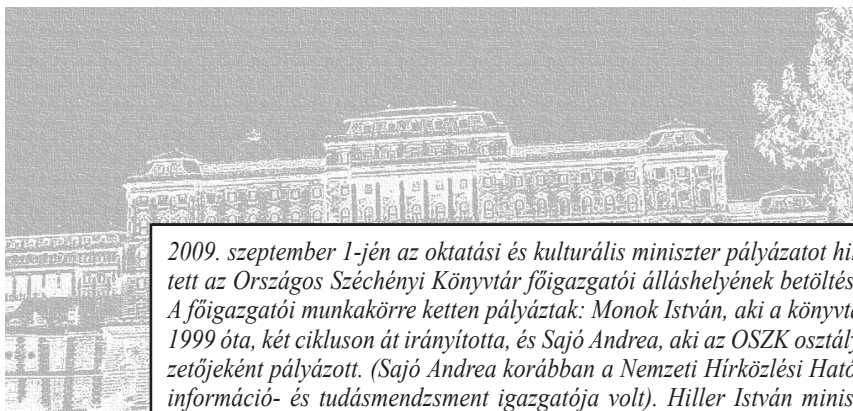

BIBLIOTHECA NATIONALIS HUNGARICAE

2009. szeptember 1-jén az oktatási és kulturális miniszter pályázatot hirdetett az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatói álláshelyének betöltésére. A főigazgatói munkakörre ketten pályáztak: Monok István, aki a könyvtárat 1999 óta, két cikluson át irányította, és Sajó Andrea, aki az OSZK osztályvezetőjeként pályázott. (Sajó Andrea korábban a Nemzeti Hírközlési Hatóság információ- és tudásmenedzsment igazgatója volt). Hiller István miniszter 2010. január 1-jével Sajó Andreát bízta meg az intézmény vezetésével, Monok István érdemeit elismerve. Az alábbiakban közreadjuk a két pályaművet.

PÁLYÁZATOK

Pályázat az Országos Széchényi Könyvtár főigazgatói álláshelyének betöltésére

MONOK István

Előzetes gondolatok

Európában a könyvtárak társadalmi szerepének változását három alapvető tényező határozza meg. Az **első** az, hogy a kulturális örökség jelentős részének megőrzésével és rendelkezésre bocsátásával történő potenciális hagyományátadás mellett, az információs technológia egyre bővülő lehetőségeinek kihasználásával *információs központokká* válnak. Ebben a szerepkörben a kutatást, az oktatást és nevelést, és nem mellékesen a tudományos és köznapi ismeretek elterjesztését szolgálják. Ugyancsak e területeket segíti – **második** alapvető tényezőként – a kulturális örökség itt őrzött dokumentumairól a minőségi, ellenőrzött adatok szolgáltatása. Ehhez a könyvtáraknak tudniuk kell *tudományos műhelyként* is működni:

a saját állomány tudományos értékelése, adatszerezés leírása mellett, a szakma (könyvtárügy, besorolási állományok gondozása) művelése, és történetének (a könyv, és annak használata) feltárására tudományos szinten is alkalmasnak kell lenniük. A **harmadik** alapvető tényező az európai dimenzió kiszolgálása, vagyis az a szerep, amelyet a könyvtárak az *európai öntudat* kialakításában játszanak. Ez az utóbbi szempont különösen felértékelődött az elmúlt néhány évben. Az Európai Digitális Könyvtár (Europeana) egyik alapvető célkitűzése az európai kulturális örökség megmutatása, vagyis *a priori* hangsúlyozása annak a ténynek, hogy nem létezik tisztán nemzeti kultúra. Régióinkban ez a magától értetődő megállapítás ugyan sok emberben indulatokat vált ki, ettől még az egyetlen út a könyvtárak előtt az együttműködés marad. Együttműködés a közös *Europeana* felépítésében, és ezzel egyidejűleg a saját nemzeti gyűjtemény digitális megjelenítésében.

Nemzeti szinten is jelentős változások történtek az országos szerepkörű könyvtárak életében. Az európai kulturális politika anyagilag folyamatosan ellehetetleníti a közgyűjteményeket. E folyamatnak a kényszere azt a pozitív hatást is elérte, hogy az országos feladatok megvalósításában *a nemzeti gyűjtemények határozottan együttműködőbbekké váltak*. Ez nem a rendszer tartaléka, hanem kényszer. Az elvonások ugyanis a gyorsaságot veszélyeztetik: a 24. óra elmúlt, ma már a fiatalabb tanár generációk tudatából (képzettségéből) is korszakok estek ki. A kulturális örökségnek egyre jelentősebb hányada felejtődik el. Az informatikai eszközpark lehetővé tenné *a kulturális örökség együttes megmutatását*, áthagyományozását, de ennek csak *nagyon gyorsan* van értelme. A kulturális örökség áthagyományozásában anyagi haszonszerzés mentén érdekelt szereplőkkel való *szoros együttműködés* mellett az államnak is maradtak feladatai: az *állítólag* senkit nem érdeklő dokumentum-, és információállományt is nagyon gyorsan mindenki számára, ingyenesen hozzáférhetővé kell tenni. Ez az igazi ellensúly a kulturális örökség elfeledtetését eredményező mechanizmusokkal

szemben, és ez az alapja a tényleges esélyegyenlőségnek az ismeretek megszerzésében. A közgyűjteményekre alapozva lehet az oktatásban – annak valamennyi szintjén – minőségelvű, esélyegyenlőséget biztosító fordulatot elérni. *A nemzeti könyvtárnak e téren határozott feladatai vannak.*

A könyvtár jelenlegi állapota

Pályázatomban az eddigi munkánk eredményeire, illetve az aktuális gondokra, az átfogó szakmai koncepció egyes bekezdéseiben mindig utalok. Ettől függetlenül szükségesnek látom a legnagyobb gondokat, illetve a legfontosabb eredményeket bevezetésként kiemelni. A nemzeti könyvtár mai fizikai állapota és szakmai helyzete ugyanis alapvetően eltér egymástól.

A Könyvtár *költségvetése* az elmúlt öt évben folyamatosan nominálisan is csökkent. Az energiafelhasználás és az anyagfelhasználás látványosan csökkent, de a folyamatos áremelkedések miatt ez nem eredményezett megtakarítást. A dolgozói létszám 612-ről 494-re csökkent, ebből 52 főről a Könyvtár a saját maga elhatározott konszolidációs terve mentén önmaga mondott le. Nincsenek további tartalékaink, sőt, a megnövekedett feladatvállalás mellett bővíteni kellene. A költségvetés bevételi oldala látványosan emelkedett, a tíz évvel ezelőtti bevétel háromszorosát értük el, emellett volt olyan év, amikor pályázati aktivitásunkkal az állami támogatás dologi részét megdupláztuk. Ma a – pályázatok nélküli – bevétel meghaladja a teljes állami költségvetés 10%-át. Reményeink szerint ez az arány a továbbiakban tartható: *ha emelkedne az állami támogatás, fokozni tudnánk bevételt termelő tevékenységünket is.*

A Könyvtár telephelyei elhasználódtak, az épületek folyamatos karbantartási hiánya (ami az elégtelen, több évben nulla forintos felújítási kereteknek köszönhető) megtette hatását: a budavári épület épületgépészetileg katasztrofális állapotban van, az elektromos rendszer és a tető további javítást igényelne, a homlokzat felújítás-

ra vár. A könyvtári munkát közelebről kiszolgáló infrastruktúra hasonlóképpen előregedett: a könyveket szállító telelift-rendszer múzeumi darab, bármikor leállhat, az épület bútorzata harminc éves, a biztonsági és tűzvédelmi rendszer – minden toldozgatás mellett is – teljes megújításra szorul, a számítógépes eszközpark kétharmada elvileg már nem lenne használható.

A dokumentumok tárolását és megőrzését szolgáló raktárak beteltek, már új épületet is bérünk. 2010-ben egy további átmeneti raktárra lesz szükségünk. A digitális tárkapacitás az elmúlt 5 évben tízszeresére bővült ugyan, de két év múlva ez is teljesen betelik, és emellett nem megoldott a csak megőrzést szolgáló tárhely (storage) sem.

Az elkövetkező öt évben meg kell oldani a Könyvtár elhelyezését: vagy a mostani helyen egy teljes felújítást és bővítést, vagy egy teljesen új, legalább 100 évre tervezett épület építését.

A Könyvtár új Alapító Okirat, és frissen elfogadott Szervezeti és Működési Szabályzat alapján végzi a munkáját. Gazdálkodása és szakmai munkája folyamatosan karbantartott szabályzatokon alapul. Az elmúlt két évben fenntartónktól kiváló minősítést kaptunk. A munkafolyamatokat belső munkával, majd külső szakértő céggel is átvilágítottuk, rögzítettük a Könyvtár, illetve minden egyes dolgozó feladatait, a teljesítménymutatók ezekhez rendelése folyamatban van.

A kötelempéldányok begyűjtésének határfoka javult, ugyanakkor a határokon túli gyarapítás anyagi okokból lényegesen rosszabb helyzetbe került, mint ahogy az tíz évvel ezelőtt volt. Az új dokumentumok feldolgozása felgyorsult, naprakészek vagyunk a kurrens nemzeti bibliográfiában, az országos közös katalógus naponta frissül. A nemzeti könyvtári feladatok együttműködésben történő teljesítése irányába határozott lépéseket tettük, ennek köszönhetően is az idei nagyobb könyvtárszakmai pályázatokon a Könyvtár egyedül, illetve konzorciumi partnerként jelentős összegeket nyert. Ezen összegeknek a pályázatokban leírtak szerinti elköltése képezi a következő évek kiemelt feladatait.

A különgyűjteményi táruk nyilvántartásainak internet-nyilvánossá tétele is elkezdődött, elkészült a Magyar Nemzeti Bibliográfia új honlapja. A retrospektív nemzeti bibliográfiai munkálatok ütemesen folynak, külön erősítést jelentenek e téren az MTA-tól nyert kutatói állások. A Könyvtár tudományos műhelyként, kulturális intézményként (kiállítások, konferenciák, médiaszereplés) bővítette ismertségét. A könyves szakmával (kiadók, nyomdák, könyvtárak) nagyon jók a kapcsolataink.

Az Országos Széchényi Könyvtár a nemzetközi könyvtári élet aktív szereplője, hangsúlyos a jelenlétünk az *European*ban és az ehhez kötődő programokban. A Conference of European National Librarians (CENL), a Consortium of European Research Libraries (CERL) mellett regionális együttműködésünk jelentős: az osztrák, a szlovák és a román könyvtárakkal külön megállapodások szabályozzák ezt. A külföldi hungarikumok feltárásában a németországi, az itáliai, illetve az oroszországi könyvtárakkal működünk együtt alapvetően, de jól halad a Bibliotheca Corviniana Digitalis UNESCO támogatott program is. Az IFLA és az OSZK kapcsolatai azonban – főként anyagi okokból – háttérbe szorultak, ezt a jövőben újra kell gondolnunk.

A könyvtár kiemelt feladatairól a 2010–2014. években

Ebben az évben, köszönhetően a könyvtári pályázatok jó előkészítésének, a nagy könyvtári pályázati alapokon az OSZK, illetve az országos könyvtári feladatokra szerveződött konzorciumok jól szerepeltek. Lehetőség nyílik több elmaradt tartalmi fejlesztés megvalósításra, így alapozva meg, téve reálisra az oktatásfejlesztési programokat. A következő öt év kiemelt feladatait tehát a legrövidebben úgy lehetne összefoglalni, hogy (1) gondoskodni kell arról, hogy ezek a fejlesztések a következő pályázati fordulón is nyertesek legyenek, vagyis (2) a most nyert

támogatások fejében vállalt feladatokat maradéktalanul teljesíteni kell, ezen túlmenően (3) lobbizni kell, hogy a kieső országos feladatokra szerveződő konzorciummal a közeljövőben támogatáshoz jussunk. A program megvalósításával az OSZK egyben azokat a feltételeket is teljesíteni tudja, amelyek az *Europeana* magyarországi adatszolgáltatójaként (aggregátor) rá hárulnak. A belföldi pályázatok megvalósításával egyidejűleg ugyanis a TELplus programban nyertes EU pályázat részeseként technikailag alkalmassá válunk a szerepre. Így külön fontosságot nyer az, hogy legyen is mit közvetítenünk, vagyis az európai közös nyilvántartásokban a magyarországi kulturális örökség megfelelő súllyal szerepeljen.

Közös katalogizálás, közös nyilvántartások

A lassan másfél évtizedes múltra visszatekintő **magyarországi közös katalogizálás (MOKKA)**, illetve az ettől jelentős részben függetlenül létrejött **Országos Dokumentumellátó Rendszer (ODR)** eddigi eredményei és hibái elegendő tapasztalatot szolgáltatnak ahhoz, hogy a két rendszert technikailag egyesítsük. Minden nehézsége ellenére ez a két rendszer kiváló alapul szolgál a könyvtárközi kölcsönzésnek, a *Libinfo* (Magyar Könyvtárak Internetes Tájékoztató Szolgáltatása) tájékoztatásnak, és a TEL is látja a MOKKA rekordjait. A muzeális könyvek közös nyilvántartó rendszere is túl van a kísérleti szakaszon (ezen a téren egy újabb pályázat segítségével tudunk csak igazán hatékonyan előre lépni), de a CERL már ebből a rendszerből veszi a magyarországi, és már kismértékben a Kárpát-medence magyar könyvtárainak a rekordjait. A humán szakirodalmi bibliográfiai adatbázis (HUMANUS) kezdeményezésésként sikert aratott, a tájékoztató könyvtárosokon kívül a kutatók is megkedvelték, így a mostani fejlesztése külön is örvendetes.

A **MOKKA és az ODR egyesítése** születésük óta aktuális kérdés. Alapvetően azt a feladatot kell megoldani, hogy az ODR-könyvtárak tag-

jai legyenek a magyarországi közös katalogizálásnak, és ebben a közös adatbázisban más, nyilvános könyvtárak lelőhelyadatait is rögzíthessük. Az erre épülő könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumküldés megvalósítása már a stratégiai partner, a *Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár* (DEENK) feladata. Miután Magyarországon sokféle rendszer párhuzamosan működik, az új rendszer az összes használttal tud majd kommunikálni, ha az nem helyben fabrikált adatbázis (pl. CORVINA, ALEPH, AMICUS, HUNTÉKA, TINLIB–TEXTLIB, SZIRÉN, OLIB). Jó lenne persze, ha az egyesítés révén csökkenne a hazai integrált rendszerek száma. Az egyesített adatbázissal szembeni követelmény az adatcsere megvalósíthatóságán túl az, hogy más rendszerekbe – TEL, bibliográfiai adatbázisok – a rekordok átemelhetőek legyenek.

Az OSZK számára a MOKKA–ODR egyesítésével párhuzamosan lehetőség nyílt a könyvtalógus retrokonverziós munkálatai folytatására. Ennek stratégiai jelentősége van, hiszen az elektronikus katalógus az alapja más szolgáltatásunknak is: a kérésre történő digitalizálás (EOD e-könyvek igény szerint), az olvasó-berendezések könyvekkel való feltöltése (Amazon iPOD) program stb. Ugyanígy az OSZK retrokonvertált rekordjainak megjelenése a MOKKA adatbázisban alapja lehet más, kisebb, hazai könyvtárak katalógusa online elérhetővé tételének is.

Jelenleg külön adatbázisban (AMICUS nézet) rögzült a *Nemzeti Periodika Adatbázis* (NPA). A mostani fejlesztések során el kell érni, hogy legalább az ODR könyvtárak naprakészen, online jelentsék a külföldi, és immár a hazai időszak kiadvány-állományuk állását és ennek változásait. Így a lelőhely adatbázis a klasszikus könyvtári dokumentumok egészére kiterjed.

A MOKKA fejlesztése a *Szegedi Tudományegyetem Könyvtárában* folyik, és ide került az adatbázis mentése is. Ez a stratégiai partnerség alapvető fontosságú a számunkra, hiszen a könyvtári informatikai rendszer biztonságos működtetésének egyik legtapasztaltabb intézményéről van szó.

Nagyon fontos eleme a fejlesztéseknek, hogy a Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) és az Elektronikus Periodika Archívum (EPA) is része a MOKKA új rendszerének, így a találati rekordok mögött lévő digitális állomány automatikusan megtekinthető.

Az új MOKKA elfogadta a *Köztauruszt* besorolási állománynak. Ennek karbantartása, illetve az egyéb besorolási állományoknak a rendszer háttérébe helyezése is a program része.

A Muzeális Könyvtári Dokumentumok Nyilvántartó Rendszere a TÁMOP első fordulójában nem nyert támogatást. A Szegedi Egyetemi Könyvtárral stratégiai partnerségben pályázunk. A rendszer teljes egészében MOKKA kompatibilis (HUNMARC alapú), és egyben a CERL felé közvetíti a magyarországi rekordokat. Az adatbázis tartalmazza a vonatkozó rendelet szerinti könyvtári dokumentumok szabványos leírását: minden 1851 előtt kiadott nyomtatvány, illetve 1851 előtt keletkezett kézirat, az ezt követő időkből minden, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, illetve a könyvtárak által védetté nyilvánított dokumentum. Külön fontossággal bír az a tény, hogy az egyes dokumentumok leírásában törekszünk a teljes proveniencia-adatállomány rögzítésére is, így a szétszóródott egykori magán és intézményi könyvtárak virtuális rekonstrukciója lehetségessé válik. A szlovákiai, a burgenlandi, a szerbiai és a romániai könyvtárakkal kialakított együttműködésünk lehetővé teszi, hogy ez a rendszer lássa az ő hasonló elvek szerint felépített adatbázisaikat, így a Kárpát-medence – mint művelődéstörténeti egység – könyvtörténeti kutatása újabb eszközzel gazdagodik. Az európai léptéket a CERL-adatbázis biztosítja: így a Kárpát-medencéből elkerült, itt kiadott könyvek útja (MNB példány-nyilvántartás) láthatóvá válik, ugyanígy az egykori könyvtárak szétszóródása is nyomon követhető. Mint minden adatbázisunk, ez is interaktívan működik a digitális archívumokkal, így a már digitalizált, védett dokumentum teljes egészében tanulmányozható. Jelenlegi álláspontunk szerint nem szükséges minden egyes példányt digitalizálni, elegendő egy, és a további példányokból csak

azok az oldalak, amelyek egyedi információkat hordoznak (kézíratos bejegyzések, nyomtatott ex libris, kötés, stb.). Ez az adatbázis az esetleges tolvajlások alkalmával a kereskedőknek, illetve a rendőrségnek jó alapot biztosít az eltulajdonított védett dokumentumok azonosítására.

Fontos része ennek a kiemelt programnak, hogy befejeződjön az ISBD/A (Régi könyvek nemzetközi szabványos bibliográfiai leírása) nemzetközi szabványi ajánlás honosítása, illetve a régi dokumentumokra egyedi besorolási adatok kialakítása (szerzői nevek, univerzális címformák, kiadók, kiadási helyek).

A Humántudományi Tanulmányok és Cikkek Adatbázisa (HUMANUS) és a leghasználtabb folyóirat tartalomjegyzék-szolgáltatás (MATARKA) jelentős részben helyettesíti a megszűnt *Időszaki Kiadványok Repertórium* (IKR), egykor MNB körbe tartozó munkát. Sajnálatos tény, hogy az akadémiai műhelyek csak ritkán foglalkoznak az egyes szakmák szakbibliográfiáinak összeállításával. Ez klasszikusan könyvtárosi feladat (a tárgyszavazást persze a szakmát képviselőivel együtt kell kialakítani). Egy ilyen adatbázis nélkül a könyvtári tájékoztatás szegett szárnyú madár. A helyismereti gyűjtemények sem tudják a feladataik sorába helyezett helyismereti bibliográfiákat összeállítani e nélkül. Ezért határoztuk el egy egyetlen, közös, humán szakirodalmi adatbázis felépítését, stratégiai partnerségben a *Miskolci Egyetemi Könyvtárral*. Az együttműködő partnerek következő köre: a helyismereti bibliográfiákat összeállító könyvtárak, egyetemek, illetve az MTA saját dolgozók szakirodalmi tevékenységét dokumentáló adatbázisai, és egy újabb fejlesztési szakaszban a folyóiratok szerkesztőségei. Fontos lesz egy retrospektív repertórium-digitalizálási fázis megszervezése is. Minden cikkről készült metaadatot lát a HUMANUS, mivel egységes elvek szerint (szabványosan) készülnek, adatbázisként is egy szerveren működik a jövőben.

A fejlesztés következő lépéseként felépítjük a szakirodalmi cikkek digitális archívumát. Ez azt jelenti, hogy minden, bármely, a programban részt vevő könyvtárban (közös paraméterek

szerint) digitalizált cikk másolata egy közös archívumba kerül. Ha a cikk leírása már szerepel a HUMANUS-ban, akkor automatikusan egybe rendeli a rendszer a metaadatot és a másolatot, ha nem szerepel, a digitalizáló műhely leírja a cikk adatait a rendszer számára. Ugyancsak interaktívan működik a rendszer az Elektronikus Periodika Archívummal. Ide csak teljes évfolyamokat archiválunk. Ha a cikk archívumban összeáll egy évfolyam, egy másolat az EPA-ban is elhelyezésre kerül, ahogy az EPA tartalomjegyzékeket is átad a HUMANUS számára. Fontos szolgáltatás, hogy a HUMANUS rendszere alkalmas nyomtatott bibliográfiák kéziratának automatikus előállítására.

Külön lépés a szolgáltatás rendjének a kialakítása. Ennek alapelve csak az lehet, hogy respektálja a hatályos szerzői jogi előírásokat, tekintetbe veszi azt, hogy ki digitalizálta a cikket, és ki a forgalmazó. A *Veszprémi Egyetemi Könyvtár* által kidolgozandó megvalósítási tanulmány alapján elképzelhető, hogy a könyvtárak egymás viszonteladóivá válnak, és ugyanígy elképzelhető együttműködés magán ügynökségekkel is.

A Magyar Digitális Képkönyvtár (MDK) fejlesztése

A Gutenberg galaxis bűne, hogy a nyomtatott könyv előtti, a mainál is fejlettebb képi kultúrát háttérbe szorította. Az audiovizuális médiumok, így az internet egyik lényeges változtatása a művelődési szokásokban éppen ennek a képértésnek a visszahozása, az újfajta képi kultúra kialakítása. Nem tagadható persze, hogy az olvasni tudás, illetve az olvasott betűk értése mindenütt a világon háttérbe szorul. Így talán a kettő együtt – szöveg és kép – hatékonyabb kulturálódási szokásokat eredményez.

Az MDK elindulása a várt sikert hozta: népszerű, sokan használják, és keveslik a képanyagot. A könyvtári együttműködést a jövőben erősíteni kell, és szigorúan megőrizve a szabványos formát, más közgyűjteményekre is ki kell terjesztenie. A jelenlegi elvek (a jogok a képtulajdonosnál és a digitális másolat készítőjénél maradnak,

nem haszonszerzési céllal ingyenesen használható a rendszer) továbbra is vállalhatóak.

A képanyag bővülésével az együttműködés jellege is változik majd: az MDK közös képkönyvtárként működik, de dokumentumtípusonként ki kell alakítani olyan központokat, amelyek azokat külön felügyelik (grafikus plakátok, képeslapok, arcképek, történelmi események, metszetes városképek, várak stb.). Erre azért lenne szükség, mert a metaadatok írása rengeteg élőmunkát igényel, és sokszor speciális ismerteket (művészettörténeti, néprajzi, helyismereti stb.). Így egy-egy központ javíthat a metaadatok szakmaiságán, és speciális ismerteket is közölhet ennek keretén belül.

Az MDK egyben az Europeana adatszolgáltatója is, vagyis a magyarországi képi anyag ezen a rendszeren keresztül jelenik meg EU szinten (aggregator).

Az MDK másik fejlesztési iránya a hozzá rendelhető üzleti modell. Ma még nem képes az egyes könyvtárak képanyagának ügynöki tevékenység keretén belüli hasznosítására, de a közgyűjteményi világnak ez is lehet egy haszonszerzési forrása, illetve nyilvános megmutatkozási felülete. Fontosnak tartom azonban, hogy ebben a leendő tevékenységi formában sem kell a kizárólagosságra törekedni: a kapcsolat a magán képügynökségekkel ugyancsak egy további lehetőség minden közgyűjteménynek ahhoz, hogy bevételeit és ismertségét növelje.

Az országos digitalizálási tevékenység koordinálása

Meggyőződésem, hogy ez a nemzeti könyvtár feladata. Ahhoz, hogy ezt végre tudja hajtani, tudni kell, hogy mi az, amit digitalizálni kell. Azt, hogy milyen formában (technikailag) kell tenni, mi az a minimális metaadat, amely nélkül a digitális másolat használhatatlan. Azt is tudni kell, hogy milyen formában őrizhető meg a digitális másolat, és azt is, hogy milyen jogi keretek között szolgáltatatható.

A digitalizálásnak ugyanakkor *célja* van. Ezt a célt pontosan kell tudni: a magyar kulturális

örökség másolatának modern eszközökkel való előállítás (a munka koordinálása), nyilvántartása, megőrzése, és szolgáltatása. Mindez szorosan kapcsolódva az oktatási tevékenységhez. A digitalizálás egyik prioritása: a bármely szintű **oktatás közvetlen támogatása**. További fontos szempont az állományvédelem és az egyéni, személyes vagy éppen üzleti érdekek kiszolgálása.

A magyar kulturális örökség jelentős része azonban nem Magyarország területén található. Ugyanakkor sok ország, nemzet kulturális örökségének jelentős része a mai Magyarország közgyűjteményeiben őriztetik. A digitalizálás koordinációja során tehát nemzetközi aktivitásra is szükségünk van: ez egyrészt költséghatékony, másrészt a gyakran feszült nemzetek közötti viszony értelmes szakmaiság mentén történő oldása.

A digitalizálási tevékenység

A nemzeti könyvtár elvszerűen, és kényszerből is digitalizáló műhellyé vált. Elvszerűen, hiszen az állományvédelmi digitalizálást, amelyhez nem köthető éppen aktuális üzleti érdek, senki sem fogja finanszírozni. Ugyanígy azoknak a dokumentumoknak a digitalizálását is magunknak kell elvégezni, amelyek éppen most nem tartoznak az érdeklődés homlokterébe, ugyanakkor nagyon fontos, hogy a modern eszközökkel is elérhetőek legyenek, és így kerüljenek vissza a kulturális emlékezetbe.

Anyagi kényszerből is digitalizálunk, ugyanis bevételre van szükségünk. Bevétel származik az olvasói kérésre történő digitalizálásból, amely tevékenység támogatására már két EU-pályázatot is nyertünk. Az így digitalizált dokumentumokat szabadon szolgáltatjuk a továbbiakban. Jelentős mennyiségű dokumentum digitalizálását végezzük el más intézmények megrendelésére (városi, megyei könyvtárak, MTA, civil szervezetek, vállalatok, kiadók). Alapelvünk, hogy minden digitalizált dokumentumhoz kötődő intézményi jogainkról csak egy-egy alkalommal (egy kiadás, stb.) mondunk le, és mindig kikötjük a digitális

másolat szabad szolgáltatásának jogát is.

Örömmel adunk helyt minden olyan kérésnek, amely digitális dokumentumaink kereskedelmében viszonteladói szándékkal érkezik hozzánk. Képgyűjtemények, könyvkiadók, digitális olvasó berendezések árusítói keresnek meg ilyen kérésekkel bennünket. Bevételeink egyre bővülő része származik ezekből a részesedésekből. A jövőben az ilyen viszonteladói szerződések számát növelni szeretnénk.

Digitalizáló kapacitásunkat bővíteni szeretnénk, de egyeztetve a magyarországi piaci szereplőkkel, illetve közgyűjteményekkel. A bővítést csak olyan mértékig szeretnénk, hogy az kihasználható legyen az eszközök amortizációjának idején belül.

Országos könyvtárkapu

A Könyvtári Intézet (KI) kifejezett feladata; az általa kidolgozott nyertes pályázati program vállalásainak teljesítését a KI igazgatója felügyeli. A felhasználóbarát szabványok, illetve könyvtári szolgáltatások kialakítása alapvető érdek, és egyben kényszer is. A legnépszerűbb internetes keresők ugyanis attraktív módon működnek, gyorsak, de súlyozatlan találati halmazokkal nem kívánt hatásokat is elérnek a kulturális örökségről való képalkotásban, illetve annak áthagyományozási folyamatában. Ezért is fontos, hogy minden szakma, így a könyvtárosok is, olyan keresőfelületeket alakítsanak ki, ahol minősített adatok alapján, súlyozott találati halmazokkal lépnek a felhasználók elé. A magyarországi könyvtárakban nagyon sok olyan eldugott érték is van, amely egyenként már az interneten is elérhető, de felgyorsult világunk türelmetlen keresői soha nem fognak találkozni velük, ha nem alakítunk ki egy egységes, a magyarországi könyvtárak szolgáltatásait attraktívan megjelenítő felületet, egy könyvtári portált. Ez a közös portál alapvetően az oktatást és a művelődést szolgálja. Olyan szolgáltatási felületeket dolgozunk ki, amely tekintetbe veszi az életkori, szakmai stb. szempontokat. A közös portál természetesen interaktív, és csatlakozik

az alábbiakban említett olvasásfejlesztő célok megvalósításához. Országosan lehetővé teszi az olvasók távoli azonosítását, illetve az új internet szolgáltatási/használati módokat is (nyílt forráskódú integrált könyvtári rendszer honosítása; szemantikus fejlesztés az osztályozásban; Facebook bevonása a könyvtári munkába stb). Az országos könyvtári portál mellett szükséges, a hasonló célokat is szolgáló új OSZK honlap kialakítása is.

Oktatási és oktatásszervezési, olvasásfejlesztési program

A Könyvtári Intézet kifejezett feladata ez, és az általa kidolgozott nyertes pályázati program vállalásainak teljesítését a KI igazgatója felügyeli. Ennek a programnak egyik oldala a **képzés** (új könyvtárszakmai képzések tervezése, könyvtári szaknyelvi képzések szervezése, könyvtárosok felkészítése minőségfejlesztési és minőségbiztosítási módszerek alkalmazására), a másik egy komplex **olvasásfejlesztési keretrendszer** kidolgozása. A kialakítandó nemzeti olvasásfejlesztési központok mellett a **koordinációs központ** az OSZK–KI lesz.

Az Országos Széchényi Könyvtár munkájának átfogó szakmai koncepciója

Bevezetés

A nemzeti könyvtár munkája saját gyűjteményén és annak használóin alapszik. Az a gyűjteményi rész, amely nem feldolgozott – ilyen jelenleg nincsen az OSZK-ban –, nem tekinthető tényleges állománynak, hiszen senki sem tudja, hogy mit tartalmaz. A gyűjtemény folyamatos gyarapítása a Könyvtár, annak fenntartója, az állam alapvető feladata, de egyben feladata (és érdeke) a könyvtári dokumentumok alkotóinak is. Az

alkotás hosszú távú megőrzésének, generációról generációra történő áthagyományozásának záloga ugyanis annak a nemzeti könyvtárban való megőrzése.

Ezek a megállapítások a legújabb kori dokumentumokra, vagyis a digitálisan keletkezettre, illetve digitalizáltakra is vonatkoznak. Törvényalkotási feladat annak a folyamatnak a szabályozása, hogy kinek, milyen szerep jut a könyvtári, és tágabban közgyűjteményi digitális állományok létrehozásában, megőrzésében, illetve szolgáltatásában. Személyes álláspontom az, hogy a nemzeti könyvtárnak mindhárom területen részt kell vennie a munkában (teremtés, megőrzés, szolgáltatás), de kizárólagosság egyiken sem illeti meg.

Nemzeti könyvtárunk küldetésnyilatkozata és jövőképe *általánosságban nem változik*, vagyis: az Országos Széchényi Könyvtár célja, hogy az információs társadalom igényei szerint feleljen meg az országos és a nemzetközi könyvtári közösség, a kutatás, az oktatás, valamint a legszélesebb olvasói kör elvárásainak, de úgy, hogy közben aktív alakítója lehessen az elvárásoknak is. A magyar kulturális örökség dokumentumainak feltárása, összegyűjtése, feldolgozása és megőrzése mellett szolgálja a hazai és a nemzetközi könyvtári együttműködést, tudományos könyvtárként pedig váljon a magyar vonatkozású human kutatások kiinduló forrásgyűjteményévé és információs bázisává.

Kiemelt feladataink számbavételekor részleteztem, hogy hogyan válhat a nemzeti könyvtár **modern információs központ**tá. Az információs központ munkájának a minősége azonban nem csupán az elektronikus tartalmak szolgáltatásán múlik. A könyvtár alkalmazottjainak képzettségén – elsődlegesen az olvasószolgálatban aktívakén – éppen úgy, mint a könyvtár anyagát kiállításokon megmutatókén. Amennyiben sikerülne egy modern, könyvtári célra épített központot nyerni, úgy annak már építészeti megoldását is olyanra tervezzük, hogy bárki, adófizető állampolgár, megtekinthesse a könyvtári munkafolyamatokat. Külön gondolunk az érdeklődésre leginkább számot tartó tevékeny-

ségek – a Múzeumok éjszakája programjainak látogatottsága jól orientál ez ügyben – állandó látványként történő bemutatására: restaurálás, állományvédelmi munkák, saját zeneműtári anyagaink megszólaltatása (kamarakonzertek), illetve dokumentumfilm-mozi.

A közösségi internetes tartalomfejlesztés (Wikipédia) jól mutatja az ellenőrzött ismeretek szükségességét. Az ellenőrzésnek azonban intézményes háttérrel kell adni. A nemzeti könyvtár nyilvántartásainak, *besorolási adatállomány*ának minőségét ezért kell nagy gonddal megőrizni, és javítani. Az egyes dokumentumok leírásának alaposágát nem lehet másra bízni. A Könyvtár *ilyen értelemben* lesz *egyre inkább tudományos műhely*. Ugyanakkor nem mondhat le arról, hogy a tudományok munkamegosztásában a könyvtárakkal kapcsolatos tudományterületeket, illetve a könyv és a könyvek használatának történetét kutató intézményként is feldolgozza.

A munka *anyagi feltételeit* túlnyomó részben az államnak kell biztosítania. Nem a maradványból, hanem a kormány nemzetpolitikai, és ehhez rendelt kulturális politikai koncepciója mentén meghatározott, a parlament által jóváhagyott alapfeladatokra kötelezően rendelt összegekből. A könyvtár a jövőben, reményeink szerint *közintézet*ként működik. Ez lehetőség, de még nagyobb vállalás: a nemzeti könyvtárnak fokoznia kell a bevételeit úgy, hogy az a saját feladatai megvalósítása révén keletkezzen. Ehhez alapvetően nyitottságra, korrekt partnerekre és gazdálkodási szabadságra van szükség. Emellett továbbra is aktív pályázati tevékenységre, hiszen a szakmai feladatok megoldása eddig is jelentős részben pályázati forrásokból sikerült.

A *technikai feltételek* javítása továbbra sem egyszerűen anyagi kérdés. Komoly szemléleti, kulturális politikai és könyvtáros szakmai szempontok is felmerülnek ezzel kapcsolatban. A digitalizálási kapacitás növelése Magyarországon általában is szükséges, de hibás lenne csak a közgyűjteményeket, vagy éppen csak a nemzeti könyvtárat monopolizálni e téren. Ugyanígy tévedés lenne, ha csak a magánszféra bírna ezzel a kapacitással. A közeli jövőben rögzítendő elvek

szerint a szükséges és elégséges mértéket is meg kell határozni ezen a téren. Biztonsági okokból is hasznosnak látom egy kulturális digitális háttértár létrehozását, nem közgyűjteményben. Az eddigi tapasztalatok szerint az NIIF a legmegfelelőbb partner: személyi feltételei adottak, állami tulajdonú, eszköz-oldalról kell fejleszteni. Ez nem jelenti azt, hogy a nemzeti könyvtár biztonsági, tűzvédelmi, irattári, dokumentumforgalmazási technikáját ne kellene kicserélni a munkaállomásokkal (olvasói és dolgozói) együtt. A szolgáltató szervereknek pedig a könyvtárban kell maradniuk, ezek folyamatos bővítése stratégiai kérdés.

A *munkaszervezési feltételek* adottak. A Könyvtár új Szervezeti és Működési Szabályzata megfelelő keretet nyújt a munka elvégzéséhez. A munkafolyamatok újbóli átvilágítása megtörtént, a még meglévő – nagyon kismértékű – párhuzamosságok megszüntetése mellett a hangsúly immár az egyes munkafolyamatok közti kapcsolatok (információáramlás) javítására kell, hogy essen. A következőes humánpolitikai lépéseknek köszönhetően ma a könyvtár inkább fiatalnak, mint elöregedettnek mondható. Viszonylag egyenletes a korok szerinti megoszlás. További feladatot jelent a vezetők kiválasztása, illetve a fiatalok motiválása vezetői feladatvállalásra is. Az elmúlt 5–10 évben jelentős *szemléleti változás* is lezajlott a Könyvtárban. Állandó elemnek ennek az állomány védelmének a szem előtt tartása, ugyanakkor az olvasók, használók felé nyitottabbak vagyunk. Továbbra sem érvényesül ugyanakkor a teljes könyvtárban való gondolkodás. Az osztályok, illetve igazgatóságok öntudata még önmaguk irányában az erősebb. A belső kommunikáció javításával, illetve mások munkájának megismertetésével próbálunk ezen javítani.

Jelentős lépéseket tettünk abban az irányban is, hogy az igazgatók ne egy-egy szervezeti egységet, hanem ügyeket igazgassanak. Elindult több kiemelt program is, amelynek vezetője több osztály munkatársaival dolgozik együtt. A zökkenőmentes együttműködés azonban még csak gyerekcipőben jár, vezetői szinten is sok

nézeteltérés adódik egységvezető és programvezető között. Ezen a téren jelentős változtatásokat tervezek.

Gyűjteményszervezés

Elvileg a kulturális és a tudománypolitikának kiemelt célja a nemzeti könyvtár gyűjteményeinek sérthetlensége, gyarapításuk tervezettség és szervezettsége. A gyakorlat azonban mást mutat. Egyre inkább kérjük az alkotók, illetve az alkotást könyvtári dokumentummá formáló intézmények (jellemzően kiadók) felelősségének önmagukban való tudatosítását. Különösen fontos lenne, ha a határon túli magyar írók, tudósok, kiadók fontosnak tartanák legalább egy példánynak az OSZK-ba való eljuttatását. Nem mondhatjuk azonban azt sem, hogy a kötelezpéldányok szolgáltatására kötelezett hazai intézmények maradéktalanul teljesítenék kötelezettségüket.

A *gyűjtőköri szabályzat*ban rögzített elvek következetes érvényesítése folyamatos feladata a nemzeti könyvtárnak. E szabályzat naprakésszé tétele megtörtént, az elektronikus dokumentumokra is kiterjed. A szabályzat alapelve, hogy a magyarországi és a magyar vonatkozású kiadott írott dokumentumállomány a nemzeti könyvtárban, illetve a vele együttműködő központi gyűjteményekben megőrzésre kerüljön. Ennek érdekében megkötöttük a megfelelő együttműködési megállapodásokat a partner-könyvtárakkal (ELTE EK, OPKM, OIK stb).

A digitális állomány gyarapításához el kell érni, hogy a kiadók, az elektronikus tartalom gazdagítói részben kötelezpéldányként, részben szabad akaratukból minden papíron vagy csak elektronikus formában megjelent dokumentumot is eljuttassanak az OSZK-ba. Nagy lépés lenne a kulturális örökség védelme terén, ha a védetté nyilvánított dokumentumokról kötelező jelleggel őrizhetnénk legalább digitális másolatot. Megőrzési, nem szolgáltatási példányt (a szolgáltatathatóság külön megállapodás kérdése, dokumentumonként egyedi).

A gyarapítás különböző módjai egyetlen egységként működnek. Ez azt is jelenti, hogy a különgyűjteményi táruk is a gyarapításért felelős igazgatóval és osztályvezetővel egyeztetik beszerzéseiket. A nemzetközi csere határozottan fellendült, köszönhetően a kiadói könyvajándékoknak, illetve az OSZK aktív kiadói politikájának. Így is alapvetően a határokon túli magyar könyvtermés gyarapítását szolgálja.

A *kötelezpéldány-szolgáltatás* hatékonyságát is segítheti, de a könyvek feldolgozását mindenképpen annak a tervnek a megvalósítása, hogy az ISBN számot kérő kiadó, a kérés pillanatában a mi rendszerünkbe online rögzítse a kiadni szándékozott könyvek alapadatait. Az ISBN számot szándékaink szerint pénzbeli ellenszolgáltatásként adnánk a rendszer üzembe helyezésétől kezdődően, és az online adatszolgáltatóknak árkedvezményt biztosítanánk.

A *digitális gyűjtemény fejlesztése* több formában történik (és ez a sokféleség a jövőben is megmarad): az OSZK Digitális Könyvtára (OSZK DK) őrzi a hálóra nem helyezhető szöveges dokumentumokat, a Magyar Digitális Képkönyvtár az állományról készült és a partnerek által beküldött képanyagot (régii könyvek, metszetek, halotti értesítők, képeslapok stb.), a Nemzeti Audiovizuális Adattár (NDA) számára (is) készült digitális hang- és mozgófilm gyűjteményt. A Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) az interneten is elérhető teljes szövegű dokumentumokat (könyvek, folyóiratok, részdokumentumok). A MEK kísérletezik egy olyan képkönyvtár létrehozásával, ahova a magánszemélyek a saját képanyagukat beadhatják. A jövőben az OSZK-n belül ezeket az állományokat egységesítjük.

Fontos elvünk, hogy a *Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK) a nemzeti könyvtár integer része*, az a felület, amelyen keresztül az OSZK digitális állománya legalísan, vagyis a szerzői jogok tiszteletben tartásával megmutatkozik. A könyvtáron belül (intranet, offline) azonban minden digitális dokumentum megtekinthető (ez az állomány képezi az OSZK DK tartalmát). Az OSZK fejlesztési iránya a Magyar Digitális Képkönyvtár, a teljes szövegű Elektronikus

Könyvtár, a Nemzeti Elektronikus Periodika Archivum (NEPA) és a Hungarológiai Alapkönyvtár (HAK) kell, hogy maradjon.

A retrospektív beszerzés vagy a költségűjteményi táruk gyarapításának korlátozott anyagi lehetőségei miatt fontos forrás a hagyatékok befogadása. Ezen a téren egyre inkább számíthatunk a magántőke támogatására. Alapelvünk azonban, hogy csak olyan hagyatékot fogadunk el, amelynek feldolgozása és használatása biztosítható. *Feldolgozatlan állományt a nemzeti könyvtár nem őriz.*

Kurrens feldolgozás és nemzeti bibliográfia

A feldolgozás informatikai rendszerét tekintve a nemzeti könyvtár alapelve az, hogy a lehető legtöbb dokumentumtípus formai és tartalmi feltárása integrált rendszerünkben, az AMICUS-ban történjen. Ezt az alapelvet akkor is megőrizzük, ha az országos nyilvántartás más rendszerben történik. A katalogizálás, illetve a metaadatok megírása történhet bármilyen rendszerben, a rekordról az AMICUS másolatot ad, illetve másolatot kap. Párhuzamos feldolgozás nem történhet. A már elkezdett adatbázisok integrációja előre haladt, szándékaink szerint további önálló adatbázisok szűnnek meg. Mindenképpen kialakításra kerül **az új OSZK honlap**, amely mögött többféle rendszer, adatbázis működik, de a használó egyetlen oldalról minden OSZK-s adatbázist, digitális állományt elér majd.

A beszerzett dokumentumok feldolgozása, az azokat regisztráló nemzeti bibliográfia készítése ma már típusonként egy-egy osztályon történik. Ez azt jelenti, hogy *a nemzeti könyvtár katalógusa* (kurrens megjelenések) és *a nemzeti bibliográfia azonos tartalmú*. A feldolgozó munka napi szintű integrációja továbbá azt is jelentheti, hogy *a formai és a tartalmi feltárást* (a bibliográfiai leírást, a szakozást és a nemzeti bibliográfiai tételek szerkesztését) folyamatosan – az új belépőkkel – *egyetlen munkakörre alakítottuk*.

Az olvasók szolgálata

A legnagyobb számú olvasói közösség kiszolgálására ma már az OSZK *internetes szolgáltatásai* a legalkalmasabbak. Ezek a szolgáltatások elérhetők az egész világról, és nem korlátozottak időben sem. Éppen ezért van szükség egy *új OSZK honlapra*. Ne a felhasználónak kelljen keresgélnie az örvendetesen számos adatbázisban, hanem érdeklődése szerint választhasson, hogy milyen jellegű dokumentumok érdeklik. A közeljövőben nagyobb ütemben folytatódik a katalógusrekord és a mögötte lévő digitális tartalom összekötése, beleértve a cikkbibliográfiai szolgáltatás (HUMANUS) területét is. Fontos azonban annak a kimondása, hogy a nemzeti könyvtár nem vállalkozik arra, hogy minden tematikus honlapot, szakértői rendszert befogad, amely a gyűjtőkörébe eső területen keletkezett. Ez egyrészt technikailag aggályos, másrészt nem tudjuk, de nem is akarjuk felvállalni ezeknek, a bármennyire is fontos honlapoknak és adatbázisoknak a karbantartását.

A LibInfo és a könyvtárközi kölcsönzés szolgáltatásainak kiterjesztését a felhasználók követelik, ezért is fontos ezeknek a szolgálatoknak a megerősítése. Az országos együttműködés keretében kialakított, illetve kialakítandó adatbázisok jól segítik ezt a munkát. Reményeink szerint technikailag is lehetségessé válik a *Libinfo archivum* aktívabb, automatizált használata a kérdések első megválaszolásában.

Az olvasókat szolgáló, a Könyvtár bevételeinek nagy részét eredményező tevékenység a jövőben még inkább kiemelt támogatásra számíthat. A születésnap csomag, a kérésre történő digitalizálás (EOD), a más intézményeknek végzett állományvédelmi, a szolgáltatást bővítő céllal végzett digitalizálás, vagy éppen a legújabb technológiai eredmények (Amazon iPod szerződés) elterjesztése érdekében végzett tevékenységet szükséges új munkaerővel támogatni.

A könyvtárat *helyben használók számára* szükséges egy *egységes olvasószolgálati rendszer* kialakítása, amelynek elemei: új ruhatár- és szekrényrendszer kialakítása, beléptetés, az ol-

vasó és az általa használt dokumentum elektronikus nyomon követése, a fizető szolgáltatások regisztrálása, az egyetlen alkalommal történő számlázás (ez utóbbi már megvalósult). Ehhez a nagyobb infrastrukturális és elektronikai fejlesztések szükségesek: elektronikus dokumentumazonosítás, a kérések és a kiszolgálás informatikai eszközparkkal való segítése (könyvkiadó, raktárak), a mikrofilmolvasó és a zeneműtár modernizálása, a szabadpolcos állomány elektronikus védelmi rendszerének a kialakítása.

Az olvasói professzionális munkaállomások (OPM), a modern zeneműtári- és film olvasóterem kialakítása mellett lehetővé kell tenni, hogy a különgyűjteményi dokumentumokat időben és térben együtt lehessen használni a rájuk vonatkozó szakirodalommal (a *dokumentumok mozgatása* épületen belül).

A technikai feltételek és a komfortérzetet növelő környezeti megoldások mellett figyelmet kell fordítani az olvasó és a könyvtáros közti személyes találkozások minőségi javítására. Olyan személyeket kell kiválasztani az olvasószolgálati osztályra, akik viselkedésükkel, készségességükkel segítik az olvasókkal kialakított harmonikus kapcsolat megőrzését.

Raktározás és állományvédelem

A nemzeti könyvtár nem raktározhat olyan dokumentumot, amely nem feldolgozott állomány. Ezért folyamatosan megszűntek azok a lerakatok, amelyek csak a helyet foglalták. Raktáraink azonban részben elavultak, és mindegyik betelt. Szükség volna tehát új, modern raktárak építésére. Vagy egy teljesen új könyvtári épületben, vagy a mostani központi épület felújítása mellett, a közvetlen szomszédságban mélyraktárak építésére. Ha erre nem kerül sor, úgy egy éven belül újabb, zöldmezős beruházással megvalósuló raktárra lesz szükség.

A digitális állományt a szabványok következetes alkalmazása mellett úgy látjuk megőrzendőnek, hogy a szolgáltató szervereken kívül, ezektől fizikailag is távol egy nagy tároló kapacitás létrehozását kezdeményezzük. Ez lehet egy közös kulturális örökség-szerver.

Az állományvédelmi mikrofilmmezést alapvetően anyagi okok miatt befejeztük (a filmanyagok léptékekkel drágábbak lettek).

Továbbra is szükségesnek tartom egy országos állományvédelmi alap létesítését, amely foglalkoztatási lehetőséget ad a közgyűjteményeknek az erre a biztos megrendelésre megalapítandó savtalanító, illetve más, állományvédelemmel foglalkozó cégnek.

Országos közös katalógusok és központi lelőhelyjegyzékek

A Könyvtár kiemelt feladata ezek fejlesztése, egyedül nem képes a központi szolgáltatások gazdagítására és fenntartására. E feladatokról a „*Kiemelt feladataink*” részben írtam le elképzeléseimet.

Tudományos munka

A dokumentum-állomány tudományos feltárása a könyvtárban dolgozók feladata. Fontosnak tartom, hogy a fiatal, tudományos ambíciókkal bíró munkatársak ne egyszerűen választott témájukkal, tudományos vezetőjükkel egyeztetett szemlélettel foglalkozzanak, hanem a Könyvtár bármelyik dokumentumával. Így a napi feladatok kapcsán számos olyan ismeret kerül látókörükbe, amely változtathatja szemléletüket, érdeklődésüket is. A könyvtári tudományos munka alapvetően könyvtáros munka, csak az egyes dokumentumok leírásának mélysége, szaktudományos szakszerűsége más, mint az átlagos feldolgozás.

A retrospektív nemzeti bibliográfia új formában jelenik meg az egységes MNB honlapon. A módszer adott, az új keretrendszer rendelkezésre áll. A továbbiakban annak a munkafolyamnak a kimunkálása a legfőbb feladat, amelyben a könyvtáron belül, de az országos katalógizálás során bárhol előkerült, bibliográfiailag ismeretlen dokumentumról a retrospektív MNB felelőse is adatot kap. Úgy a könyv, mint a periodikumok számbavétele ütem szerint zajlik. A nemzeti

könyvtár katalógusának retrokonverziós munkái, illetve a MOKKA építése egységben kell, hogy történjen az új MNB adatbázis építésével. A párhuzamos feldolgozást itt is el kell kerülni.

A könyv- és művelődéstörténeti kutatások alapja a könyvtár állománya, illetve a retrospektív nemzeti bibliográfiai számbavétel. Éppen ezért a nemzeti könyvtárban folyó kutatások témája a gyűjtemény által meghatározott: a legtágabb értelemben vett könyvtörténet, térképtörténet, színháztörténet, zenetörténet, a dokumentumfilm és a Szabad Európa Rádió története.

A legtágabb értelemben vett könyvtörténeti kutatásoknak a nemzeti könyvtár nem egyszerűen műhelye, hanem egyre inkább e tudományos diszciplína tudományos intézete is. A Magyar Tudományos Akadémiával kialakított szorosabb együttműködés keretében az OSZK lehet kutatóintézmény a következő tudományterületek művelésében: kodikológia, könyvkiadás-, könyvkereskedelem-, könyvtár-, olvasmány-, könyvkötés-, illusztráció- és sajtótörténet, a kommunikációs rendszerek változásai.

A könyvtár működő és tervezett **szakértői rendszerei** is – amellet, hogy mind intézményi együttműködés eredményei – elsősorban könyvtörténeti, tágabb értelemben művelődéstörténeti indíttatásúak: Bibliotheca Eruditionis 1500–1750; Bibliotheca Corviniana Digitalis; Clavis Typographorum regionis Carpathicae 1474–1948; Képes Magyar Történeti Kronológia; Szabad Európa Rádió; Magyarország topográfiai térképei és földrajzi nevek adatbázisa; Erkel Ferenc digitális összkiadás; Magyar Könyvtártörténeti Minerva stb.

A **Könyvtári Intézet** az olvasással kapcsolatos kutatások mellett nagy hangsúlyt fektet a könyvtárpolitikát segítő elemzések készítésére. Az elemzések részét képezik a nemzetközi kitekintések (tanulmányok, szakirodalmi szemlék), valamint a hazai könyvtári trendek kimutatását célzó tanulmányok. A tanulmányok alapjául a szakirodalom áttekintése mellett könyvtárhatalmói, elégedettséget vizsgáló, és egyéb célfeladatot kitűző felmérések szolgálnak. A

füzet- és könyvsorozatok (Az iskolarendszeren kívüli könyvtáros szakképzés füzetei), a folyóiratok (Könyvtári Figyelő, Könyv, könyvtár, könyvtáros, HLISA), a bibliográfiai adatbázis (MANCI) és az egyedi kiadványok az e munkáról való számadás fórumai. A közelmúlt- és napjaink olvasási szokásait vizsgáló kutatások jól kapcsolódhatnak a történeti jellegű olvasás-szociológiai témákhoz.

A hungarika dokumentáció beolvasd a Könyvtár katalógizálási, illetve központi nyilvántartási programjaiba. Célunk, hogy minden nagyobb országos könyvtári közös programban a határon túli magyar könyvtárak, illetve a jelentősebb hungarika anyagot őrző könyvtárak is bekapcsolódjanak. Így az MNB, a HUMANUS, az OSZK katalógusa (AMICUS), és a közös katalógusok adják egyben a hungarika-nyilvántartást is. A közeljövőben elindul a „Magyar irodalom külföldön” adatbázis építése, amelyben az OSZK az egyik kiemelt partner (Petőfi Irodalmi Múzeum, Magyar Könyv Alapítvány, Balassi Bálint Magyar Kulturális Intézet).

Az egységes humán szakirodalmi adatbázis immár országos közös program. Fejlesztéséről a “Kiemelt feladatok” között írtam.

Külön hangsúlyoznám annak a fontosságát, hogy **az OSZK mint tudományos szervező intézmény** is jelen legyen a hazai tudományos közéletben. Könyvtörténeti, művelődéstörténeti, hungarológiai, könyvtártudományi folyóirataink, könyvtörténeti és művelődéstörténeti könyvsorozataink fórumot biztosítanak elsősorban dolgozóinknak, de tudatosan a főleg felnövő fiatal kutató generációnak is. A régi könyvekkel foglalkozó könyvtárosok képzésével foglalkozó felsőoktatási intézményekkel közösen elindult a „Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi állománya” program. Reményeink szerint az NKA továbbra is támogatja ezt a tevékenységet, hiszen a kutatás és a feldolgozó munka eredménye az országos közös nyilvántartásokat gazdagítja.

Oktatási tevékenység

A nemzeti könyvtár, és ezen belül a Könyvtári Intézet – mint akkreditált képzőintézmény – felelős azért, hogy a könyvtárosok szakmai képzettsége egyre jobb legyen. A közvetlen képzési tevékenység mellett az intézet fontos szerepet játszik a különböző képzési helyek és típusok közötti koordinációban is. Ezért fontos, hogy a könyvtár intézményként és alkalmazottaival külön-külön is részt vállaljon a magyarországi könyvtárosképzésben. Az alkalmazottak jelentős számban oktatnak hazai felsőoktatási intézményekben. Intézményként az OSZK lebonyolítója a közgyűjteményi dolgozók szervezett továbbképzésének, egyes továbbképzési kurzusokat a könyvtár, illetve a Könyvtári Intézet akkreditált. A könyvtárosasszisztens és segédkönyvtáros képzés is részben az Intézet feladata.

Kulturális kapcsolatok, kiállítások és kiadási politika

A nemzeti könyvtár arculatához formai és tartalmi elemek tartoznak. Formailag igyekszünk egy dinamikusan változó, ugyanakkor a Bibliotheca Corviniana és az alapító Széchényi Ferenc gróf könyvtárának hagyományát követő képet kialakítani magunkról.

Kulturális és tudományos intézményhez méltóan számos könyvtári, zenei, irodalmi, művészeti és szaktudományos rendezvényt fogadunk be, illetve rendezünk.

Állandó kiállításainkat – OSZK Múzeum, Széchényi Ferenc könyvtára, az OSZK története és gyűjteményei – csak egy új könyvtárépületben tudnánk bővíteni. Mostani helyünkön az időszakos kiállítások számát csökkenteni kényszerülünk, ugyanakkor megnő a kisebb, kamara kiállítások száma. Egyre inkább a nagyobb évfordulók alakítják kiállítási tematikánkat, mert csak ezekre tudunk megfelelő pénzt előteremteni.

Alapvető fontosságú, hogy kiállításaink megfelelő múzeumpedagógiai program, illetve minél harsányabb hirdetések mellett történjenek. A múzeumlátogató közönség számára a mai napig

nem magától értetődő dolog, hogy a Könyvtár is rendez nagyobb kiállításokat.

Kapcsolatrendszerünk folyamatosan bővül. Az új magyar bibliofil réteg szívesen működik velünk együtt saját gyűjteménye, és egyre gyakrabban a nemzeti könyvtár gyarapításában. Ezt az új bibliofiliát kiállításon is be szeretnénk mutatni. Az OSZK Baráti Köre és a Corvina Alapítvány több törődést igényel.

A nemzeti könyvtár könyv- és folyóirat, továbbá elektronikus kiadási politikája alapvetően a profi kiadókkal való együttműködésre épül. Saját kiadást csak könyvtárszakmai kiadványok esetében végzünk: a nemzeti bibliográfia sorozatai, a Könyvtári Intézet szakmai sorozatai és folyóiratai jelennek meg így. Minden egyéb sorozatunk valamelyik kiadóhoz kötődik, amely kiadók számát nem limitáljuk. Számos, jelentős magyarországi kiadóval van közös vállalkozásunk.

Hazai és nemzetközi együttműködés

Reményeink szerint a Könyvtár közintézetté válásával egy új Kuratórium kezdi meg működését. Ahogy az eddigiekben is számíthattunk erre a testületre, szeretnénk a jövőben is támaszkodni tanácsaikra.

A könyvtár mindenhova pályázik, így szorosan együtt dolgozunk fenntartónkkal, de a civil alapokkal és más államigazgatási szereplőkkel is. A Könyvtári Intézeten keresztül az OSZK közvetlen kapcsolatban áll a hazai könyvtári rendszer valamennyi képviselőjével. Az intézet nemzetközi kapcsolatai és részvétele több nemzetközi programban az európai könyvtári intézményekkel és szervezetekkel való rendszeres kapcsolattartást teszik lehetővé.

A magyarországi könyvtárakkal sokrétűek kapcsolataink. A könyvtáros szakmai szervezeteknek (MKE, IKSZ) is nálunk van a székhelye.

Aktívak kapcsolataink a Magyar Tudományos Akadémiával. Az „MTA–OSZK Res libraria kutatócsoport” az egyik legnagyobb akadémiailag támogatott kutató közösség. Az egyes humán akadémiai intézetekkel együttműködési szerződéseket írtunk alá, és van közös folyóiratunk is (Magyar Könyvszemle).

Erős szálak kötnek bennünket a Balassi Bálint Magyar Kulturális Intézethez (BBMKI) és a Nemzetközi Magyarágtudományi Társasághoz, van közös folyóiratunk (Lymbus. Művelődéstörténeti forrásközlemények) is. Ugyancsak szorosan együttműködünk a határon túli magyar szervezetekkel is, e területen a kanadai magyar filológusokkal van közös folyóiratunk (Hungarian Studies Review).

A magyarországi felsőoktatási rendszer tagjaival is sok közös programot szervezünk, ez így lesz a jövőben is, ugyanúgy, ahogy a többi közgyűjteménnyel is.

Nemzetközi együttműködési stratégiánk két fő vonalat követ: a nemzetközi könyvtári szervezetekkel és nagyobb könyvtáros programokban való részvétel mellett a magyar történelem hagyományos kulturális kapcsolatrendszerének mentén építjük ki kapcsolati rendszerünket.

Tagjai vagyunk az IFLA-nak, a Conference of European National Librarians (CENL), a Consortium of European Research Libraries (CERL) szervezeteknek, az ONE Associationnek, mely a hagyományos bibliográfia és besorolási adatelemek online kereshetőségét és a rekordok cseréjét tűzte ki célul. Részt veszünk az Europeana és a TEL programokban, a MANUSCRIPTORIUM, a DifMOE együttműködésekben (ez utóbbi a közép-európai, így ezen belül a Kárpát-medencében megjelent német nyomtatványok digitális könyvtára).

A magyar művelődéstörténet kapcsolatrendszerét követve a hangsúlyok: a Kárpát-medence (Horvátországgal), Ausztria, Németország, Olaszország, Lengyelország és Csehország. Ugyanakkor a nemzetközi könyvtáros szervezetek munkájában is aktívan részt veszünk. Különösen igaz ez az új EU-programokra, a kulturális örökség digitális megőrzését célzó programokra, van olyan is, amelyet mi kezdeményeztünk (Bibliotheca Corviniana Digitalis).

Az intézmény vezetése, menedzselése és képviselése

A vezetés

Az elmúlt években átalakítottuk a Könyvtár szervezeti és működési rendjét. Ezt megelőzően és ezt követően belső és külső munkacsoportok átvilágították az intézményt. Elvégezték a dolgozói és az olvasói elégedettség felméréseket, részletes SWOT analízist készítettek. Az így kialakult irányítási és kommunikációs rend főpróbáját éljük, élesben 2010 januárjától működhet.

A főigazgató és két helyettese (szakmai és gazdasági) mellett egyes témákat irányító igazgatók végzik a munkát. Hétfőnként az igazgatók megtárgyalják az egyes területek közti aktuális feladatokat, teendőket, szerdánként tartunk vezetői értekezletet. Erről részletes jegyzőkönyv és emlékeztető is készült. A vezetői értekezletet követően kötelező osztályvezetői értekezleten tájékoztatni az osztályok vezetőit, akik a feladatokat megbeszélik a munkatársakkal. Az osztályvezetői értekezletről is készül jegyzőkönyv.

Megnyitottuk az OSZK belső honlapját, ahol valamennyi szabályzat, formanyomtatvány, utasítás és az új OSZK Hírlevél található. Ez a fórum lehetőséget nyújt minden osztálynak, személynek, hogy másokat is tájékoztasson az általa végzett munkáról. Az OSZK belső levelezése is megmaradt, a vezetői értekezletek emlékeztetőjét itt is közzé tesszük.

A munkafolyamatok átvilágítását követően elkészültek a folyamatábrák, ezek karbantartására igazgatóságunként megbíztunk egy-egy embert. Ők is alkotják azt a munkacsoportot, amelyik a szakmai munkával kapcsolatos bármely indítványt megtárgyal, és javaslatot tesz az igazgatóknak a megvalósításra, illetve információkat gyűjt bármely kérdéssel kapcsolatosan.

A főigazgató évente négyszer osztályvezetői értekezletet tart, és legalább háromszor összdolgozói értekezletet is. Ezekon a közvetlen tájékoztatás mellett szakmai kérdéseket is

megbeszélünk. Az éves tervek összeállításakor az osztályvezetők személyes összehívása különösen fontos, mert így a hosszú vitában szembeülnek ők is azzal, hogy nem minden terv valósulhat meg párhuzamosan, és kénytelenek leszünk e területen is sorrendet felállítani. A prioritások mentén elhatározott teendőket viszont mindenkinek el kell végezni.

Az éves tervekről, a lényegesebb változtatásokról az Szervezeti és Működési Szabályzattal összhangban a Szakszervezeti Bizottsággal és a Közalkalmazotti Tanáccsal együtt döntünk (Főigazgatói Kollégium). Folyamatban vannak a tárgyalások egy új Kollektív Szerződésről. Aláírását az intézménynek a költségvetési szervek és intézményekről szóló úgynevezett „státusz törvény” szerinti besorolásáig várunk.

A rendszer működését a belső munkacsoport mellett egy külső, munka-, illetve folyamatszervezéssel foglalkozó cég felügyeli, segíti. Reményeink szerint javulni fog a könyvtár belső kommunikációja, hiszen az elmúlt 10 évben ennek a hiánya sok félreértést, gondot okozott.

A könyvtár stratégiai tervét (2008–2013) összeállítottuk, reményeink szerint a közintézet Kuratóriuma áttekinti az abban foglaltakat, és amennyiben szükséges, módosítunk rajta.

A menedzselés

A nemzeti könyvtár élén eltöltött tíz év csak megerősítette bennem azt a meggyőződést, hogy az a vezető tud menedzselni, aki tudja, hogy mit kell menedzselnie. Nem létezik ugyanakkor univerzális ember, olyan, aki szakmailag is elfogadott tekintély, képes áldozatokat hozni mások munkájának a segítéséért, illetve képes a gazdasági és egyéb jogi szabályozást naprakészen átlátni, illetve követni a változásokat. A főigazgató legyen mindenképpen szakember (ez esetben könyvtáros szakember és humán szakterületen kutató), és találja meg azt a gazdasági vezető partnert, illetve igazgatókat, akikkel közösen tudják menedzselni – és képviselni – az intézményt.

A nemzeti könyvtár, mint az európai nemzeti

könyvtárak közösségének a tagja, tevékenységével tükrözi az ország kulturális politikájának. Nagyon fontosnak tartom, hogy függetlenítse magát a napi pártpolitikai csatározásoktól, építsen ki stabil nemzetközi partnerséget. Csak így van esélyünk arra, hogy a törvényben hangsúlyosan szereplő feladatunknak (a Magyarország, illetve a magyarsággal kapcsolatos dokumentumok feltárása, nyilvántartása) eleget tudjunk tenni.

A nemzeti könyvtár könyvtári, kulturális, és könyvtári-tudományos tevékenysége szerteágazó. A feladatok végrehajtásának és az intézmény működtetésének elengedhetetlen feltétele a könyvtár költségvetésének kiegészítése, vagyis az aktív pályázati tevékenység. A már működő pályázatokat figyelő rendszer jól működik, a pályázatok benyújtásának segítése, a pályázatok sorsának figyelemmel kísérése a döntések meghozataláig (informális befolyásolás) sikeresnek mondható, ezen nem változtatnánk.

Stratégiai fontosságú, hogy az országos feladatokat együttműködésre alapozó pályázataink nyerjenek. Nemcsak a mieink, hanem a partnereké is. Az OSZK vezetésének, illetve főigazgatójának tehát az is feladata, hogy ezeket is próbálja segíteni.

Bővíteni szeretném a könyvtárat stratégiai partnerként választó nagyobb cégek körét, számos feladatot együttműködésben és jelentős részben (vagy egészében) külső finanszírozással oldunk meg. Eddigi partnereink mellett nagy nemzetközi vállalkozásokkal is igyekszünk szerződéseket kötni (Amazon, Google, Microsoft stb).

A könyvtár könyvkiadási tevékenysége (amely – azt hiszem – elég aktív) szinte teljes egészében a nagyobb kiadókkal való együttműködésre épül. Ezt az együttműködést a továbbiakban is szeretnénk fenntartani. Bővítendő ugyanakkor az egyszeri, eseti – főleg a nagyobb értékű dokumentumvásárlásokat – támogatók köre.

A menedzselés eddig sikeresnek mutakozó módszere – amelyet nem változtatnánk meg – az volt, hogy számos tudományos, felsőoktatási, illetve civil intézmény, egyesület rendezvényének adtunk helyet épületünkben gyakorlatilag

ingyenesen (csak a felmerülő költségeket térítik). Ezen szervezetek, illetve intézmények képviselői ülnek ugyanis az egyes pályázatokat elbíráló kuratóriumokban.

Váljunk ismertté, népszerűvé, szimpatikussá. Ha ezen az úton tovább tudunk lépni, akkor a kapcsolati tőke működése továbbra is igazolja ezt a fajta menedzsment-elképzelést.

Természetes, hogy a legfőbb együttműködő partnereink a könyvtári rendszer tagjai, de a velük való kapcsolattartásról a központi szolgáltatások fejlesztése kapcsán írok.

A képviselő

A nemzeti könyvtárat képviselni nehéz. Az együttműködő intézményi kör ugyanis heterogén: az államigazgatás (így a fenntartó is) a menedzsert, a pragmatikus, a költségvetési kereteket látó, a szakmai feladatokat hivatalnokként végrehajtó vezetőt vár. A könyvtárak azt a könyvtáros szakembert, aki pontosan tudja, hogy nekik mire lenne szükségük, a felsőoktatási és az akadémiai intézmények pedig a partner tudóst. A kulturális intézményrendszer tagjai emellett a velük való együttgondolkodásra képes, együttműködésre kész kulturális szakembert szeretnék megismerni.

Ugyanígy heterogén a könyvtárral kapcsolatot ápoló és kereső külföldi intézmények sora is. A nemzetközi könyvtári szervezetek munkájában részben hivatalból, részben egy-egy szakterület szakembereként veszek részt, és ugyancsak jelen vagyok számos, főként tudományos kutatást

koordináló nemzetközi szervezetben is. Csak a több nyelven tárgyalóképes és tudományos tekintéllyel bíró vezető elfogadott a nemzetközi életben egy nemzeti könyvtár élén. Céлом tehát, hogy újabb nyelveket tanuljak, benyújtsam akadémiai doktori értekezésemet (tehát a tudományos címek megszerzésében is előbbre lépjek). A gyakran nagyon időigényes kuratóriumi, tudományos tanácsai munkát komolyan vettem eddig is, és ezen túl is, rendszeresen részt veszek, és előadok a könyvtáros szakmai találkozókön. Ez a tevékenység alapvető fontosságú az intézmény képviselőjében.

Soha nem veszek részt pártpolitikai rendezvényeken, ugyanígy a szélsőséges tudományos iskolák rendezvényein sem. Azt hiszem, egy intézmény vezetőjének ez az élete a magánélet kategóriába sorolandó. Csak olyan törekvéshez adom a nevem, amely elvi alapon áll, és az elvvel (nem az azt hirdető személlyel) értek egyet. Miután a párt kizárólag érdekeket képvisel, ha egy civil mozgalom párttá szerveződik, nem maradok a közelében.

Az intézmény érdekeit ugyanakkor a kényelmetlen vitákban is képviselni kell, olyanokon, amelyek sokszor szakmai viták, sokszor kulturális politikaiak. Az ilyen viták során keletkező konfliktusokat felvállalom, ahogy eddig is igyekeztem így tenni.

* * *

A pályázó szakmai tevékenységét tükröző bibliográfia a http://www.oszk.hu/hun/konyvtar/szervfel/monok_uj/monokpubl.html címen olvasható, ezért itt nem közöljük.

(A szerk.)

BIBLIOTHECA NATIONALIS HUNGARICAE